

ELEONORA POSTEN

LOVÖ HEMBYGDSFÖRENING S TIDNING

Nummer 2 Augusti 2021 Årgång 29

2020 ÅRS LOVÖPERSONER
ELIZABETH OCH TOM RYDSTRÖM

Eldsjälar betyder mycket. De är förebilder som går före och inspirerar andra.

Lovö är en utsatt ö där eldsjälar är särskilt viktiga.

Det är en god idé att EleonoraPosten presenterar Lovös eldsjälar
och vid årsmötet utser dem till årets Lovöperson.

TILL ÅRETS LOVÖPERSONER

2020

HAR UTSETTS

Elizabeth och Tom Rydström

Elizabeth och Tom omvandlade
på 1980-talet prästgården till ekologisk mjölkgård.

Naturen själv bestämmer nu villkoren för odling av växter
och det djuren äter. Det ekologiska kretsloppet är nödvändigt
för planetens överlevnad, konstgödning och kemiska bekämpningsmedel
försörjer kretsloppet. Antalet insekter minskar i ökande takt.

Elizabeths och Toms arbete stärker
kretsloppet, den enda möjliga framtidsvägen.

LOVÖ HEMBYGDSFÖRENING

ORDFÖRANDENS SPALT

Äntligen kan vi inviga Lovö museum med docent Bo Petrés stora arkeologiska utställning på bottenplanets 100 m². Bo Petré är också konstnär och

konsthantverkare. Utställningen är därför väldigt färgrik och hans plastkopior i naturlig storlek av fynd från de 37 årens seminariegrävningar gör hela utställningen till ett äventyr. Intresset för Sveriges historia har ökat. Det märks t.ex. av filmer och utställningar om livet på vikingatiden som den stora utställningen på Historiska muséet. Nu måste vi skriva ett informationsmaterial till skolorna om Lovö museum. Det som återstår är investeringar i elektroniska apparater som lockar och lär främst ungdomar. Jag fortsätter att söka anslag för att finansiera elektroniken.

Elizabeth och Tom Rydströms ekologiska mjölgård är viktig inte enbart för Lovön utan som förebild för allt lantbruk. Den ekologiska mjölgården ska arbeta för att vara självförsörjande, vilket innebär att merparten av kornas foder ska odlas

på egna åkrar där gödsel från korna sprids som en naturlig del av kretsloppet. Allt foder ska odlas ekologiskt, utan kemiska bekämpningsmedel och konstgödsel. Genom att odla mer klöver och gräs på gården blir jorden bördig samtidigt som mängden ogräs minskar och jorden blir mer lucker. Att styrelsen har utsett Elizabeth och Tom till årets Lovöbor är därför ett beslut för framtiden.

Jag träffade Mårten Mårtensson första gången då han och Elisabeth Lagerfelt överlämnade en julblomma till alla lovöbor som fyllt 80. Mötet ledde till att vi deltog i familjegudstjänsten den 16 maj. Temat var hur vi vill att vår värld ska se ut. Bibeltexten tog upp klimatproblemet och bristen på vatten, jordens viktigaste naturresurs. De fyra barnen sjöng till Leif Asps piano. Mårten bad dem berätta vad de gjorde för naturen och miljön. De hade bl.a. egna odlingar i Drottningholmsskolan som bidrog till elevernas mat. Var och en fick också berätta hur de ville att världen ska se ut i framtiden. Efter gudstjänsten samtalade Mårten och jag om kyrkan och samhället, en fråga jag tänkt en del på. Skriv gärna om dina synpunkter på artikeln. Både Mårten och jag anser att frågan måste diskuteras vidare. Gärna i EleonoraPosten.

ÅRETS LOVÖPERSONER

ELIZABETH OCH TOM RYDSTRÖM

Tom och hans kamrat Olof praktiserade båda på Berga Lantbruksskola. När Olof kom in på Veterinärhögskolan blev han kurskamrat med Elizabeth. De pluggade ofta tillsammans och umgicks med sina vänner i Olofs lägenhet på Karlbergsvägen. Där träffades Tom och Elizabeth första gången. Elizabeth bodde i föräldrarnas villa i Barkarby. När villan byggdes till fick Elizabeth och hennes syster egna rum, skrev Elizabeth till Tom och bjöd honom till invigningsfesten. Elizabeth fick låna en röd klänning av systemen och mötte Tom på trappan. De började ses allt oftare och gifte sig 1968 då också deras första barn, Johan, föddes.

Varken Elizabeth eller Tom hade jordbruksbakgrund, men Tom ville utbilda sig till agronom på Ulltuna. Han pluggade geografi och genetik för att höja sina poäng, men kom ändå bara på reservplats flera gånger. Tom

sökte istället till lantmästareutbildningen på Alnarp.

Elizabeth blev klar med sin veterinärexamen i december 1971 men redan sommaren innan arbetade hon som vikarierande distriktsveterinär i ett stort distrikt. Eftersom de hade barn var Tom ibland med som chaufför.

Deras första arbete som "riktiga" bönder var på Adelsö där Elizabeths föräldrar hade ett torp med 5 ha åkerjord för odling av foder till torpets hästar. Sedan blev det även grisar och dikor och odling av slättervall och betesmark på ytterligare 15 ha. Elizabeth arbetade som privatpraktiserande hästveterinär på Mälaröarna och Tom var lärare på Berga naturbruksgymnasium.

Elin föddes 1979 och det började bli bråttom att skaffa en egen gård. 1980 fick de möjlighet att arrendera en 20 ha stor gård på Vaddö med tolv mjölkkor och lika många ungdjur. Under sina fem år på gården tillfördes sidoarrenden med betesmark och antalet kor ökade till 20. De hade också sugkor för produktion av smågrisar. Under vaddötiden köpte de sina första rödkullor, två kor och två kvigor från Norge. Då fanns 18 kända djur i Sverige. Tom och Elizabeth var två av initiativtagarna till Sveriges Rödkulleförening 1983–84 och Tom blev föreningens förste ordförande. Elizabeth utverkade specialtillstånd från Jordbruksverket att samla sperma från tjurar i fält för infrysning.

Foto: Kenneth Bengtsson

Foto: Bertil Ottoson

Idag finns ca 2 000 rödkullor. Rasen är inte längre hotad.

Ägaren av Vaddögården hade gett ett halvt löfte att de skulle få köpa gården, men plötsligt begärde sonen självinträde. Elizabeth och Tom behövde en ny gård. De körde runt i stora delar av Sverige och letade. Evald och Märta Hammarström tipsade att Lovö prästgårds arrendator var uppsagd. Tom och Elizabeth anmälde intresse, fick besök på Vaddö och blev accepterade som nya arrendatorer med tillträde i december 1984. Lovö prästgård var gravt misskött. Byggnaderna behövde omfattande reparationer, ingen el, frusna vattenledningar och åkrarna fulla med kvickrot och tistlar. Elizabeth stannade på Vaddö med djuren medan Tom med

Foto: Bertil Ottoson

privata medel reparerade boningshuset och ekonomibyggnaderna och rensade åkrarna. Vallodlingen gick ganska bra redan från början, men för spannmål tog det längre tid.

Under tiden på Vaddö väcktes tanken på alternativa odlingsmetoder, trots att begreppet ekologisk odling och djurhållning inte nämndes under Toms utbildning. Ägaren på Vaddö var sparsam med handelsgödsel och använde inte kemiska bekämpningsmedel, men det blev ändå goda skördar. Elizabeth funderade på om man inte skulle kunna låta bli att spruta över huvud taget. Tanken på ett ekologiskt lantbruk växte fram. För att lägga om Lovö prästgårds lantbruk till ekologisk mjölkgård måste de skaffa sig mer kunskaper. Tom gick en ekologisk grundkurs.

Foto Kenneth Bengtsson

År 1987 bestämde sig Tom och Elizabeth att ställa om gården till ekologisk odling. Den stimulerar mikrolivet i jorden så att insatsmedel inte behövs på samma sätt. Prästgården blev ekologiskt certifierad 1988 och jorden fungerar nu, efter 30 år, mycket bra.

År 1991 introducerade Arla eko-mjölken och Lovö prästgård var en av de 13 gårdar som kunde producera eko-mjölk. Bönderna på dessa gårdar samlades i Klockargården tillsammans med representanter för Arla för att diskutera framtiden, en historisk händelse. Prästgården tar nu emot studiebesök både från svenska bönder och bönder från andra länder. Gården ingår också i Arlas Miniörprogram och tar årligen emot ca 6 000 skolorbarn från Storstockholm som får lära sig hur ekologiskt odlad mat produceras.

På Prästgårdens betesmarker finns olika raser av mjölkkor. Man ser

rödkullor och några fjällkor. Maximal mjölkproduktion har aldrig varit det högst prioriterade målet. Snarare ser Tom och Elizabeth som viktigt med en blandning av olika raser, särskilt lant-raser. Man ser Gotlandsfår på betesmarkerna. Betande får och kor konkurrerar inte om betet. Även hönsen är svenska lantraser med ganska låg äggproduktion. Gårdsbutiken säljer inte ägg. Där finns i växande utsträckning olika slags grönsaker – flera sorters kål, potatis, rotfrukter, broccoli, kronärtskockor samt ost som görs av sonen Anders med gårdens mjölk. Anders är kock och har ibland en matvagn på gården där man kan köpa god, nyttig och prisvärd lunchmat.

Ett av våra första ekoår var bladlusår. En skämtsam granne erbjöd sig att spruta en av våra åkrar. Men naturen har sina egna metoder. Bara någon dag efter bladlusangreppet kom tusentals, kanske miljontals, nyckelpigor till fältet och gjorde slut på lössen

lika snabbt och effektivt som besprutningen på grannens åker.

Nu har Elizabeth och Tom fått mycket goda kunskaper om den ekologiskt odlade jorden. Det handlar om ett komplicerat samspel mellan många mekanismer och aktörer, ovanför och under jordytan, ibland symbiotiskt. Elizabeth berättar exempelvis om en svampart som samverkar med rötterna på en växt. Samarbetet gör växtens näringsupptag mer effektivt. Växtens cellväggar blir tjockare och mer motståndskraftiga och näringsinnehållet högre. Tom berättar att han en morgon kom på åtta rådjur som åt av ensilaget, djurens vinterföda. Det hände flera gånger. Han kontaktade Peter Vilidu, hovjägaren, som lovade att lägga ut hö till rådjuren i närheten. Men rådjuren ville hellre ha ensilaget. Så länge det fanns ensilage ville inte rådjuren äta konventionellt odlat hö. Djuren är ärliga i sina recensioner.

Prästgårdens ekologiska produktion är i balans så att djuren i första hand äter foder från den egna gården. Stall-

gödseln används för att ge näring åt de egna åkrarna. När den inte räcker odlar man bl.a. baljväxter som tillför jorden kväve och ger jorden näring när de plöjs ned. Gården fungerar som ett kretslopp där resurserna används effektivt.

Denna insikt gjorde att Elizabeth och Tom beslutade att Lovö prästgård ska vara ekologisk mjölkgård. Det är den enda hållbara framtidsvägen. Därför har styrelsen utsett Elizabeth och Tom till årets Lovöpersoner.

Denna artikel handlar om hur Lovö prästgård utvecklades till ekologisk mjölkgård. I nästa nummer av EP berättar Elin Rydström och Karel Leesment om den ekologiska mjölkgårdens framtid. Hur förändras lönsamheten? Vilka är de stora problemen? Vad kan vi göra för att möta utmaningarna? Hur kommer Lovö prästgård att se ut om 20 år?

**Bertil Ottoson
och
prästgårdens ekobönder**

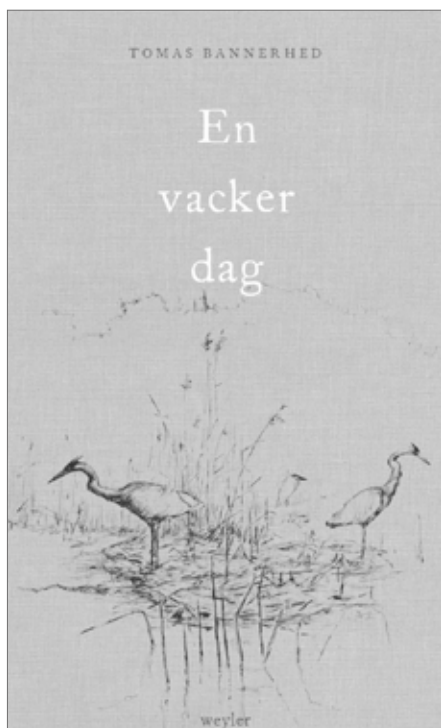
Foto Kenneth Bengtsson

EN VACKER DAG

Någon gång händer det att jag blir känslomässigt berörd av en recension. Senast var det när DN recenserade Tomas Bannerheds bok *En vacker dag*. När jag upptäckte att boken handlar om författarens upplevelser på Lovön och att fler än jag hade berörts av recensionen måste boken presenteras i EP. Tomas Bannerhed fick 2011 Augustpriset för sitt debutverk *Korparna*. Motiveringen till Augustpriset för årets bästa svenska skönlitterära bok löd:

”Det handlar om far och son, om arv och miljö, om fåglar och frihetslängtan. *Korparna* är en klassisk utvecklingsroman, stadigt rotad i den svenska litteraturtraditionen. Men framför allt är den en roman om naturen i betraktarens öga. Och genom den unge Klas klara blick får vi se den återfödas i all sin obönhörliga storslagenhet: dödlig och frodig, sällsam och magisk. Tomas Bannerhed plöjer helt nya fåror i ordbruket. Vi kan inte annat än förundras över denna rikedom: från rönnbärens färg till rördrommens flykt. Han kallar sin metod ”förstubbning”, att sätta sig alldeles stilla på en sten eller stubbe i en glänta. Efter en halvtimme har fåglarna glömt den besökande tvåbeningen och lever om bland blad och barr, för den orörliga människan att beskåda.

En vacker dag handlar om naturen på Lovön men det är fåglarna som har huvudrollen. Vi får följa Tomas Bannerhed under en dag på Lovön, från taltrastens första strofer i ottan till

morkullans skugglika flykt i skymningen. På sin vandring runt Lovön, som han gjort till sin plats på jorden, finner han en myriad av fåglar, växter och människoöden, en naturens mångfald som finns närmare än de flesta stadsbor anar.

Bertil Ottoson

NYTORP – EN SKÄRVA SVENSK HISTORIA

Fortsättning från föregående nummer

Nytorp ligger bara 15 km från miljonstaden Stockholms kärna. När det byggdes 1730 tyckte man att det låg långt ute på landet. Det är moderna vägar, broar och snabba transporter som gjort att man numera tycker att det ligger centralt i Stockholmsregionen. Vid den tiden var sjötransporterna det naturliga. Torpet ligger omkring 700 meter från Mälaren, och med båt kom man rakt in i Stockholms kärna. Numera har Lovö gjorts till naturreservat, och åtminstone ännu en tid kommer omgivningarna att vara lantligt idylliska.

El har aldrig funnits, och finns inte nu heller. Vatten hämtade vi antingen från en vattenpost vid gården Norrby några hundra meter österut, eller från en kallkälla en bit åt andra hållet. Källan är antagligen mycket gammal, men har aldrig sinat, inte ens under de svåra torksomrarna 1955 och 1959. På ett sätt är vattenkvaliteten faktiskt bättre än ledningsvattnet. Det är för att det inte är klorerat. De i Bromma som brygger eget öl, eller vill ha te med absolut ren smak, hämtar faktiskt sitt vatten från den här källan i stället för att använda (det högklassiga, men klorerade!) ledningsvattnet.

Anders och Clas möter pappa

1953 grävde man ner en ny huvudvattenledning från Stockholms vattenverk i Strömdal på västra Lovö, till de nya västra förorterna Blackeberg, Räcksta, Vällingby och Hässelby. Det var ett stålrör om 1000 mm. Det lades alldeles intill huset. Den första stakningen gjordes faktiskt *genom* huset. Min pappa Sten pratade med Stockholm Vattens personal, och visst, "huset måste rivas". Man tyckte att ett gammalt torp inte var mycket att ta hänsyn till, och inte var något hinder. Med dagens synsätt är det ganska fantastiskt: man försköt inte

ledningen ens några meter "bara" för att det låg ett "gammalt hus" i vägen. Min far hörde sig för om inte ledningen kunde läggas några meter åt sidan. Svaret var: "var god återkom". Ledningen försköts sedan några meter åt sidan, och huset räddades. Att förse vattenledningen med elektrisk uppvärmning var inte heller möjligt, eftersom torpet inte har el.

Skulle motsvarande resonemang kunnat föras om ledningen byggts idag? Det är verkligen inte troligt. Man tar en helt annan hänsyn numera. Och faktiskt blev det nya

läget antagligen litet billigare för ledningsläggningen. Dels slapp man rivningen, som bara den kostar pengar. Och dels blev det en aning mindre behov av sprängning, och sprängning är mycket dyrare än jordschaktning. Vi fick inte någon ersättning för störningen att ett 1000 mm stålrör grävdes ner alldeles intill torpet, men vi fick åtminstone en vattenpost som fungerar sommartid. Så nu behöver vi inte längre gå till kallkällan 500 meter bort för att hämta vatten. Det var min pappa Stens uppgift att hämta vatten. Två hinkar per dag blev det, det fick räcka.

Mamma Aina läser i ljuset av köksfönstret

Men faktiskt är torpet fortfarande utan elektricitet. Det fungerar ganska bra ändå. Förr användes köksspisin av gjutjärn, senare sprit- och gasolkök. Konstigt nog kan vi tacka alla husvagnsägare för att det fungerar numera, för deras behov av spisar och annat utan el har lett till att det finns ett utbud av gasolspisar och gasollampor som fungerar ganska bra. Men mycket nattsudd blir det inte, läsning till gasollampor eller fotogenlampor fungerar inte lika bra som till elljus.

Framtiden? På 1950- och 1960-talen såg vi hur Stockholm utvidgades enormt, faktiskt betydligt längre ut från city än vad Nytorp ligger. Men Lovö bebyggdes inte. Långt senare har Lovö blivit naturreservat, så för närvarande känns inte storstaden som ett hot. Många använder Lovö som rekreatiomsområde, några kommer upp för att få vatten eller så, det är bara trevligt.

Clas Florgård, Nytorp

ATT GÖRA LAYOUT ÅT ELEONORAPOSTEN

Hembygdsföreningar lägger ner enormt mycket arbete på skrifter av alla slag, många av hög klass. Jag vet inte hur många som alls ger ut tidskrifter regelbundet, men att ge ut fyra högklassiga nummer per år är säkert ovanligt.

Under senare år har kraven på utseendet hos publicerat material höjts enormt. Förr var det kopierade skrivmaskinssidor och en och annan svartvit bild, nu professionell layout gjord med avancerade datorprogram och tryckta i färg i ett tryckeri.

När du ser en tidningsartikel framför dig tittar du snabbt på rubriken, ämnet och bilderna. Om artikeln är tilltalande utformad kan du rentav läsa något som egentligen inte intresserar dig tidigare. Om formgivningen är dålig kan du strunta i att fortsätta utan att fundera på varför. Det är ett ansvar att formege.

VARFÖR JAG GÖR DETTA

Efter viss tvekan åtog jag mig att rycka in och göra layout till Eleonora-Posten någon gång 2017. Nu har det gått fem år och jag har formgivit häpnadsväckande 19 nummer, ideellt, av lojalitet till min kära kusin Bertil. Jag hade förkunskap och Adobes suveräna och svindyra program som är nödvändiga för ändamålet, men att börja på ett nytt fält är alltid nervöst. Min föregångare Justine Lagache skickade mallar och annat nödvändigt material. Hon ställde också upp som smakråd ett par gånger, tack för det!

En av svårigheterna var, och är fortfarande, att jag inte vet mycket om Lovö, om alla gårdar och hus och folk som omnämns i artiklar eller vem som är författare. I början fick jag artiklar som omnämndes efter sin författare, om ens det, och de bilder jag fick hette typ IMG_00289 eller SCAN000139.

Hade jag bott på Lovö hade jag säkert genast förstått att kombinera bild med artikel, men jag bor i Uppsala. Jag försöker fostra min kusin att leverera materialet på ett strukturerat sätt, lämpat för en utböling. Det går framåt, men vi är inte i mål.

Men nog känner jag mig mer hemma på Lovön numera. Jag har till exempel fått ta del av kampen mot Förbifart Stockholm, mot cykelmarodörer på Fornstigen och det framgångsrika arbetet med museet. Redan för många år sedan slogs jag av skönheten hos Lovö jordbrukslandskap och byggnader. Nu har detta i viss mån fyllts med innehåll. Det är väl ett av syftena för en hembygdsförening.

HANTVERKET

Eleonoraposten har A5-format, alltså ett litet format. För att text ska framkomma tydligt men inte ta onödig plats gäller det att använda effektiva

typsnitt. Under alla år har vi använt Bell MT till texten och Gill Sans MT till rubrikerna. Och det gäller att våga ha luft här och där, att bara packa text gör ingen artikel läsvänlig.

Texten, oftast ett Worddokument, monterar jag in i mallen och ger texten rätt typsnitt och radavstånd (format). Därefter monterar jag in bilderna på lämpliga ställen och ger dem bildtext. Sedan ändrar jag olyckliga avstavningar. Slutligen gör jag en finputsning så att texten ligger harmoniskt på sidorna.

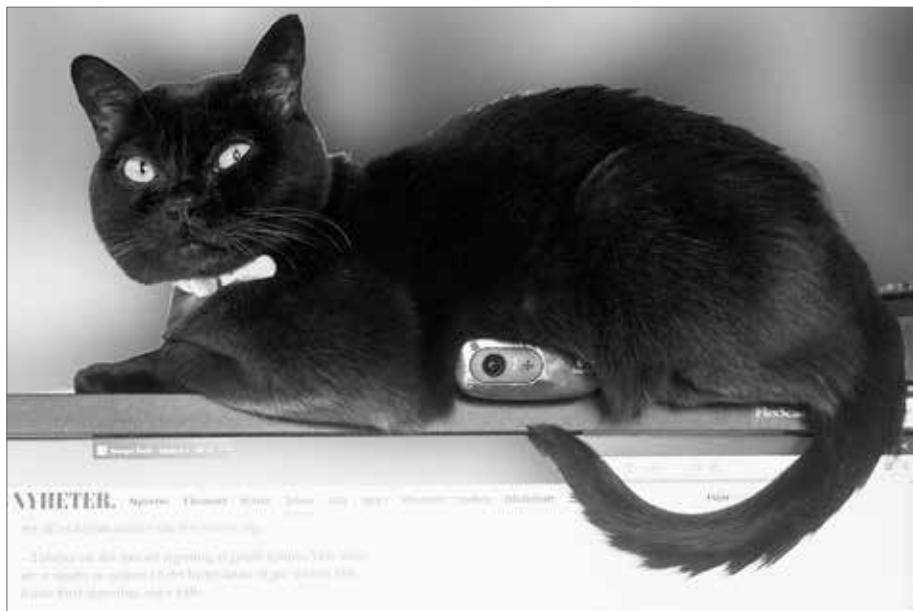
I början tog en artikel minst en dag, nu kan jag ordna tre–fyra artiklar på samma tid. Men att jäkta är bara dumt. Allt kreativt arbete kräver inspiration och tid för ändringar. Det är inte roligt att lämna ifrån sig ett arbete man inte är nöjd med. Jag får väldigt mycket positiv feedback för arbetet och själva hantverket är väldigt kul. Bara jag får texter och bilder i

Jämför originalbilden ovan med den bearbetade bilden på sidan 9.

god tid känner jag mig lugn. Min katt Janus bevakar allt från sin upphöjda position.

Bilder är viktiga och de måste komma till sin rätt. Jag är noga och lägger ibland ner en timme på en enda bild för att rensa bort sprickor och prickar, rätta upp sneda väggar, öka eller minska kontrast, beskära. Ibland får jag helt

Min arbetskamrat Janus trivs ovanpå bildskärmen. Softad bakgrund. Foto Maria Wold-Troell

perfekta originalbilder av professionella fotografer eller tecknare, de bilderna behöver bara placeras och få rätt storlek och bildtext. Kopierade tidningsbilder från 1950-talet är ohjälpliga men ger tidsstämning.

KORREKTURLÄSNING

Eftersom jag skriver artiklar till andra tidningar och har gått några skrivarkurser, vågar jag mig ibland på att redigera (stryka och stuva om). Jag stämmer av med Bertil, som korrekturläsning. Redigering är minerad mark, men alla amatörförfattare borde låta en oberoende omdömesgill person redigera sin text. Det är alltför lätt att bli förtjust i sina formuleringar.

TRYCKNING

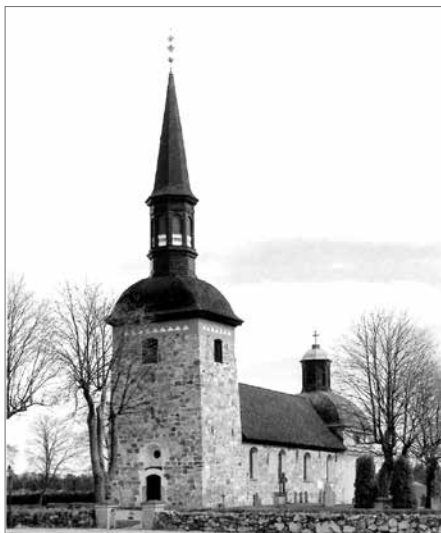
När text och bilder är på plats och fel är korrigerade ska EP tryckas.

Jag skickar en tryckfil till tryckeriet och sparar allt ingående material (packade filer) för framtida behov. Det är väldigt spännande att se tidningen. Det nuvarande tryckeriet Kista Snabbtryck har gjort ett oerhört fint tryck, faktiskt det bästa hittills. Titta på bilderna i förra numret! Tryckeriets skicklighet är lika viktig som alla övriga inblandades. EP har genom åren haft flera olika tryckerier. Det är en hårt rationaliserad bransch där företag går i graven eller köps upp ideligen.

Till slut laddar jag upp Eleonora-Posten till webbplatsen där alla i hela världen kan läsa den och lägger de packade filerna på säker plats. Detta kunde jag inte förutse i min vildaste fantasi för tjugo år sedan.

Maria Wold-Troell

KYRKAN OCH SAMHÄLLET

Lovö kyrka. Foto Birgitta Wendel,

Elisabeth Lagerfelt och pastor Mårten Mårtensson kom med en vacker julblomma eftersom jag är över 80. Från ett Coronasäkert fönster på andra våningen blev det ett intressant samtal som ledde till att vi deltog i familjegudstjänsten i Lovö kyrka den 16 maj. Den TV-inspelades och skulle sändas ut på pastoratets intranät. Programmet var välplanerat, aktuellt och genomtänkt. Mårten Mårtensson inledde med att säga att idag ska vi fundera litet på hur vi vill att vår värld ska se ut. Den inledande psalmen av Anders Frostenson handlade om den trygghet Guds makt ger alla människor. Thomas Billig läste bibeltexten som tog upp klimatproblemet och bristen på vatten, jordens viktigaste naturresurs. De fyra barnen sjöng till Leif Asps piano. Mårten bad barnen berätta vad de gjorde för

naturen och miljön. De hade bl.a. egna odlingar i Drottningholmsskolan som bidrog till elevernas mat. Klara Val-kare sjöng gripande "Vilken underbar värld". Mårten lät ordet gå runt så att var och en fick berätta hur de ville att världen ska se ut i framtiden. En tack-sägelsepsalm avslutade gudstjänsten som gav en levande bild av förhållandet mellan kyrka och samhälle.

Efter gudstjänsten frågade jag Mårten om han hade tid att prata en stund, som blev ganska långa stunder vid två tillfällen. Vi talade om församlingsprästens betydelse och hur kyrkan skulle kunna få en mer central roll i samhället. Den folkkyrkliga visionen kan exempelvis innebära en bredare gemenskap under kyrkans paraply. På Lovön skulle Klockargården (bild på sista sidan) kunna vara en mer aktiv samlingspunkt och ett nav i föreningslivet. Hur ser det ut i dag? Eva och jag deltog för några år sedan i en gudstjänst för att lyssna på det folkkyrkliga budskapet. Anja och Johan Verner var de enda övriga deltagarna. Hur ska de folkkyrkliga visionerna komma närmare verkligheten? Vilka hinder måste övervinnas? Är det moderna sekulära samhället ett oöverstigligt hinder?

PRÄSTENS BETYDELSE

Mötet med Mårten Mårtensson gav en möjlighet att prata kring dessa problem. Mårten berättade att antalet GT-besökare varierar mycket. Det beror mest på prästen som måste skapa förtroende hos den enskilda

människan. Mårten har ca 500 personliga samtal om året, ca 250 på Lovön, ibland återkommande samtal med samma person. Nyckelordet är att lyssna. Människor kommer till samtalen med en bred problempalette. Åldrarna varierar från tonår till 90-årsåldern. Det kan handla om stress, samlevnad, mobbning, ånger, osäkerhet om livets värde. Förtroende och tillit skapar man med en människa i taget. Man lyssnar och ger synpunkter – en bro växer mellan oss. En person hade gjort fel för 15 år sedan och sedan dess haft dåligt samvete. Flera vill diskutera de stora frågorna: Varför lever vi? Vad är viktigt i livet? På Lovön har Mårten lett en samtalsgrupp. Initiativet togs av Ursula Belding. Det kom 10–20 personer på varje möte. Samtalsledare var inte bara Mårten Mårtensson och man talade om kultur- och livsfrågor.

Mårten föddes i en aktivt kristen familj som gick till kyrkan varje söndag. Efter gudstjänsten frågade de sig vilka människor som just nu behövde särskild omtanke: människor som hade det svårt, var ensamma och sjuka. Då gick familjen med en kaffekorg. Mårten var kyrkligt politiskt aktiv redan under studentåren i Lund. Han doktorerade i livsaskådningsfrågor och är sakkunnig i ledarskap.

Mårtens kunskaper och personlighet har lett till många varierande uppdrag. Under sex år på 1970-talet var han rådgivare i Malmö kyrkliga samfällighet. Då satsade kyrkan på att bygga upp Malmö stadsmission, en fristående organisation som har möjlighet att hjälpa människor när

sociallagstiftningen inte räcker till eller förbjuder nödvändiga insatser. Det kan gälla arbetslösa, bostadslösa eller flyktingar som Migrationsverket beslutat utvisa. Stadsmissionen kan då erbjuda mat, medicin, kläder och tillfällig bostad. I Malmö finns just nu en utvisningshotad familj med fyra barn, som har utnyttjat samhällets alla möjligheter och ingenstans har att ta vägen (maj 2021). I Malmö bidrog Mårten till att starta en diakoni, St Petri.

Under åren har Mårten bland andra uppdrag varit rådgivare på KTH och inom regeringskansliet (fram till pensioneringen) samt i företaget Gevalia under 20 år. Sedan pensioneringen

Pastor Mårten Mårtensson. Foto Eva Ottoson

arbetar Mårten inom Ekerö pastorat med det jag vill veta mer om – närmandet och samarbetet mellan kyrka och samhälle. Även i Ekerö kommun finns människor som har det besvärligt. Mårten var ordförande i St Lukas-stiftelsen, som på kristen grund utbildar terapeuter och har samtalsbehandlingar. Han träffade Inger Linge, då kommunfullmäktiges ordförande, och berättade om planen att etablera S:t Lukas-stiftelsen i Ekerö kommun. Inger såg till att stiftelsen fick en lokal och 90 000 kr i startbidrag. Verksamheten har sedan utvecklats till S:t Lukasstiftelsen Bromma. Sådana exempel på samarbete mellan kyrka och samhälle blir allt vanligare. Samarbetet med Ekerö kommun omfattar exempelvis flyktingproblemen. Kommunen har ingen personal med lämplig kompetens att tala med flyktingar och deras problem.

KYRKAN DEMOKRATISERAS

Ett sammanhållande tema i vårt samtal var att kyrkliga verksamheter måste ske på demokratisk grund. Kyrkan är Sveriges största organisation med 6 miljoner medlemmar. Kyrkan har gradvis utvecklat sin demokratiska grundsyn. Ett exempel är att ärkebiskop Antje Jakelén har bett samerna om ursäkt för den omfattande förföljelse denna ursprungsbefolkning under hundratals år har utsatts för av kyrkan och den svenska staten.

När vi talar om mer strukturella problem säger Mårten att viktigast är att behålla våra medlemmar. Många använder kyrkan för ritualerna, dop, begravningar, vigslar. De flesta anser

att kyrkan är viktig, men har svårt att se en egen roll. Cirkklarna måste vidgas. Ett dop kan genomföras på flera sätt. Alla deltagare kan tilldelas ett viktigt uppdrag, som måste göras för att dopet ska kunna genomföras, till exempel att hålla upp dopvattnet.

I år samlade gökottan vid klockstapeln en ganska stor grupp. Vi enades om att kyrkan och hembygdsföreningen har en viktig gemensam uppgift som kulturbearare. Vi satt och pratade i Lovö kyrka. Mårten pekade på kyrkans väggar, som under sina drygt 850 år har varit en del av kulturlandskapet. Jag berättade om Berit Wallenbergs arbete som kontrollant och byggleddare under Lovö kyrkas renovering 1935 och gav Mårten de två EP-numren med artiklarna. Som kvinna och mycket begåvad forskare föddes Berit Wallenberg 100 år för tidigt.

Berit Wallenberg, Foto Florman, Stockholm

Avslutningsvis talar vi litet om samarbete mellan kyrka och hembygdsförening. Jag tar upp några exempel från tiden innan millennieskiftet. Då var Lovön självständig församling med egen präst och ganska självständig ekonomi. Jag var revisor. Samarbetet med hembygdsföreningen var då naturligt. Prästen var ordfö-

rande och församlingen bidrog bl.a. med pengar till två väl förberedda bussresor varje år.

Samtalet med Mårten Mårtensson har berört den viktiga frågan om prästens betydelse för kyrkans roll i samhällslivet. Med kyrkans demokratisering öppnas en möjlighet att förverkliga folkkyrkan.

Bertil Ottoson

HUR BLIR DET MED GRUNDVATTNET PÅ LOVÖN?

Läsaren kanske minns att Naturskyddsföreningen i Stockholms län, Mäläröarnas Naturskyddsförening, Lovö hembygdsförening och ARG, i gemensamma skrivelser förra våren till Länsstyrelsen och därefter till Mark- och miljödomstolen (MMD), försökte stoppa/pausa fortsatt framdrift av Förbifart Stockholms tunnlar. Orsaken till vår framställan var Trafikverkets erkännande att de inte klarar villkoren för driftfasen i mark- och miljödomstolens dom från den 17 december 2014 i mål M 3346-11. TRV:s senaste rapport visar att vi hade rätt.

Trafikverket har nu ansökt till MMD om utökade inläckagevolymmer på delsträckan från södra delen av trafikplats Vinsta-Lambarfjärden från 280 l/min till 540 l/min och Vinsta trafikplats norrut mot Kälvesta från 230 l/min till 320 l/min. Omräknat till år motsvarar ökningen ca 184 miljoner liter. Vid infiltration för att upprätthålla grundvattennivåer skall vattnet tas från dricksvattenledningsnätet i all framtid.

I ansökan hävdar Trafikverket att orsaken är sämre bergkvalitet än Trafikverket räknat med och att de nu uttömt möjligheterna att genom normal injektering, före och efter, täta tunnlar. Trafikverket hävdar att enda möjligheten att klara inläckagevolymskraven är betonglining på en sammanlagd sträcka av ca 1,5-2 km av huvudtunnlar och ramptunnlar. Den ökade kostnaden skulle bli 5-9 miljarder för betonglining och 6 miljarder i minskad samhällsnytta eftersom Förbifart Stockholm skulle försenas till 2034.

Trafikverket skriver i miljökonsekvensbeskrivningen:

”Byggandet av betonglining kräver mer resurser i form av bland annat betong, armering och transporter, som alla leder till ökade koldioxidutsläpp. Dessutom behöver bergförstärkning och tätningen i redan utsprängda tunneldelar rivas bort och mer berg sprängas ut för att få plats med den platsgjutna liningkonstruktionen. Det innebär att omgivningspåverkan i form av avsänkta grundvattenni-

våer kommer att öka under byggtiden av betongliningen, med risk för att sättningar uppstår. Störningar i form av buller, vibrationer, damning och masshantering kommer att öka väsentligt. De stora och varierade tunneldimensionerna i anläggningen innebär stora tekniska utmaningar med att få till betongkonstruktionerna och det har inte genomförts någon motsvarande ökade kostnaden skulle bli 5–9 miljarder för betonglining och 6 miljarder i minskad samhällsnytta eftersom Förbifart Stockholm skulle försenas till 2034.”

MMD har kungjort ärendet och synpunkter skall inlämnas senast 10 september. Några experter i vårt nätverk arbetar med ett remissvar.

Jag är orolig för Lovön. Tunnel-drivningen av de två huvudrören verkar ha stannat upp. Man har inte kommit längre med huvudtunneln än som visades i förra kvartalsrapporten. TRV har huvudsakligen arbetat med tunnlar som ska förbinda Ekerövägen med Förbifartens huvudtunnel. Den förra rapporten sade att inläcka-

get på norra Lovön var högre än TRV räknat med. De som arbetade med tunnel-drivningen och sett den stora volym grundvatten som strömmade in i tunneln hade belagts med munkavle. TRV hade inte ens läst de två examensarbetena från Chalmers och KTH i vårt remissvar. Dessa visade sprickigare berggrund med sämre kvalitet på Lovön än berggrunden norr och söder om Lovön. Alltså ännu sämre berggrund än den norr om Lovön, som nu kräver nya beslut från MMD med ökade kostnader för betonglining och återinjektering samt naturligtvis väsentligt längre byggtid.

Vi håller kontakten med arbetsgruppen och jag är beredd att för Lovö hembygdsförening skriva under det nya remissvaret, som ska vara inne senast den 10 september.

På trafikverkets webbplats kan du hitta en karta över Lovön, som visar tunnel-drivningarnas nuläge:

<https://www.trafikverket.se/contentassets/d774a3bf7c9e426e952e-9bac386d54d7/oversikt-lovo-v2125.pdf>

Bertil Ottoson

Tunnlar som ska förbinda Ekerövägen med Förbifartens huvudtunnel. Detalj från Trafikverkets karta.

SMEDJAN, ETT KULTURARV

Under självhushållningens tid hade alla gårdar en smedja och en smed. Gårdssmeden hade mycket att göra för att hålla produktionen och byggnaderna i bra skick.

Den bästa källan till kunskap om smedernas arbete på den tiden är nog professor Anna Götling och Rolf Linds bok *Spår av ett liv*, om sockenbarnet August Theodor Blomqvist och hans samtid, också kallad fattigpojken från Drottningholm. Hans familj arbetade som statare på olika gårdar på Lovön och på Ulvsunda slotts stora ägor. Fadern dog i tuberkulos 1860 liksom modern senare samma år. August Theodor var sex år och Lovö socken hade ansvaret för hans utbildning eftersom familjen varit mantals-skriven i Lovö socken längst. Han blev smed-lärning i Lovö prästgårds smedja hos smeden Johan Andersson och fortsatte sedan som smedlärning på Malmvik, Edeby, Barkarby och Hogsta. August Theodor arbetade som fullärd smed på flera gårdar i Färingsö socken fram till pensionen 1921, men han fortsatte att

arbeta så länge han orkade. Pensionen var för mager.

När det traditionella arbetet försvann blev smedjorna en del av vårt kulturarv. Lovö hembygdsförening bevarar och utvecklar Lovö kulturarv. Så måste man läsa våra stadgar. Vi vårdar Smedjan på Hogsta och ser till att det alltid finns en smed som använder Smedjan. När jag år 2010 blev ordförande var Janne Lefvert vår smed och nu är det Anders Florgård, som hjälpte Janne en del och lärde sig mycket innan han övertog uppdraget.

Smedernas duglighet och intresse håller kulturarvet vid liv. Anders utbildade sig genom att gå en smi-

Foto Bertil Ottoson

deskurs i Linköping och sedan på Yngve Nordmarks svetskurs. Där upptäckte Anders en fjäderhammare, som ägs av Adam Lithén, son till Anders medhjälpare Gunnar. Sedan 2018 står den ganska fast på Smedjans golv. Fjäderhammaren är nymålad och fungerar bra. Men den måste förankras bättre för att balansera de stora krafter som släpps lösa när man trycker på knappen.

Under Anders tid har hembygdsföreningen investerat en hel del i Smedjan. Nu fungerar den i stort som under självushållningens tid. Genom försäljningen av prästgårdens Grindstuga fick vi bl.a. pengar till en bättre ässja med en fläkt som håller kolet glödande. Den gamla blåsbälgen finns kvar. Smeden, eller en lärling, måste arbeta flitigt. Janne Lefvert rationaliserade genom att leda en dammsugares utblås till ässjan.

Vi har rättat till takåsen genom att lyfta några takstolar. Det gjorde Idog bygg AB med hjälp av en domkraft och en del nytt material. Tidigare såg takåsen ut som den svankande ryggen på en gammal arbetshäst. Det gamla takteglet måste delvis bytas. Dimensionerna var gamla och tillverkades

Foto Bertil Ottoson

inte längre. Familjen Florgårds Nytorp hade ett lager användbart tegel efter en tidigare omläggning. Det hade rätt dimensioner och hade tillverkats vid samma tegelbruk som Smedjans taktegel.

År 2020 investerade vi i nytt golv av krossmaterial samt i år en ny rökhu. Den gamla var genomrostad och såg inget vidare ut. Den läckte också rökgas mot smeden. Anders monterade bort huven och bad en verkstad offerera en nytillverkad. Innan offerten kom fick vi emellertid en

faktura på drygt 18 000:-. Vi bestred fakturan och vände oss istället till Yngve Nordmark, som tillverkade en ny rökhuvs betydligt billigare. Anders kunde själv montera den nya rökhuven trots att den väger mycket.

Med hjälp av den nya utrustningen har vi också tagit ett steg tillbaka till vikingatiden. Bo Petré frågade Anders om han vill tillverka en kopia av en torshammarring som efter likbr  ningen lades överst i krusen med resterna av den dödes ben. Tor, Oden och Frej ska i nästa liv beskydda den döde. Originalen finns på Historiska museet

och kopian ska finnas i en monter på Lovö Museum. Bo Petré tillverkar montrar i plexiglas f  r särskilt intressanta fynd från utgrävningarna på Lovön.

Jag frågade Anders om hans önskemål framåt i tiden. Han skulle vilja ha igång en pelarborrmaskin som står fast i golvet, men den saknar viktiga delar och Anders känner inte till tillverkaren. Dessutom är det ganska tr  ngt i Smedjan. Det kanske räcker med att nu kunna göra mycket annat och mer i Smedjan än tidigare.

Bertil O

Foto Bertil Olsson

LOVÖ MUSEUM INVIGS SÖNDAGEN DEN 19 SEPTEMBER KL 13

Äntligen   r hela mus  ets tre våningsplan färdiga. Docent Bo Petrés arkeologiska utställning på bottenplanets 100 kvm ger en levande bild av hur människor levde och bodde under bronsålder och vikingatid.

Informationstavlorna vibrerar av färg eftersom Bo Petré   cks     r konstnär

och pedagog som f  r besökarna att uppleva Sveriges tidiga historia.

Alla intresserade   r välkomna! Några intressanta invigningstal utlovas. Om vi blir många delar vi upp oss i grupper. Bo Petré visar utställningen. Medan du väntar spelar en orkester brunnsmusik – bara blåsinstrument. Vi bjuder på snacks och bubbel.

FÖRETEELSER OCH LEVNADS- ÖDEN UNDER JÄRNÅLDERN

Arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet bedrev årligen seminarie- och forskningsgrävningar på Lovö, från år 1958 till år 2007 under ledning av undertecknad. Här

följer fortsättningen i serien om "Företeelser och levnadsöden under järnåldern". Denna artikel handlar om bullar/bröd som framkommit i järnåldersgravar på Lovö.

BULLAR OCH BRÖD I JÄRNÅLDERSGRAVAR PÅ LOVÖ

I ett flertal av de undersökta brandgravarna från yngre järnålder på Lovö har framkommit fragment från bullar/bröd. De mesta av det som funnits med på ett brandbål har förstörts i branden men i vissa gravar har brända bröd/bullar bevarats.

Det är inte ovanligt att man hittar bullar i järnåldersgravar, på boplatser eller befästa storgårdar. Brödets introduktion tycks komma från romarriket i samband med att vridkvarnen utvecklades. De äldsta fynden i Mälardalen är från yngre romersk järnålder/folkvandringstid och har påträffats på den kända handels- och verkstadslokalen Helgö på Ekerö. De hittills äldsta gravfynden är från ca 400-500-talet och kommer dels från Lovö och dels från Helgö (Bergström 2007).

Den vanligaste ingrediensen i bröd är korn men vete och havre kan ingå liksom andra växter, t.ex. råg eller ärtor. Troligen har surdeg var vanligen använt. Bakugnar är sällsynta. Små ugnar av stenhällar kan ha använts eller lerugnar.

De gravbröd som påträffats i brandgravar har sannolikt tillverkats i samband med själva begravningsakten

vilket den anmärkningsvärda bullen med inbakad sten från graven A20 på gravfältet Raä 28, Söderby, Lovö talar för. (se nedan).

På Lovön har bullar/bröd framkommit i ett drygt 10-tal brandgravar. Alla fragmenten är brända. I många gravar finns organiska brända fragment som är små och oidentifierbara och som kan vara rester efter bullar/bröd eller annan föda. Avsikten med att lägga ned bröd i en grav var sannolikt som (symbolisk?) proviant på den långa färden till dödsriket som man trodde tog flera dagar.

På Lovö finns bullar (brända fragment) i gravar på gravfälten vid Lunda (Raä 27), Söderby (Raä 13 och Raä 28), Hemmet (Raä 56), och Lunda/Berga (Raä 34) enligt följande: Raä 27: A6, A49, (folkvandringstid).

Raä 13: A25, (folkvandringstid).

Raä 28: A3, A5, A20 (med inbakad stenflisa), A28, A71 (lersymbol?), A72, (vendeltid).

Raä 56: A7 (vikingatid).

Raä 34: A37, A45, (vikingatid).

De folkvandringstida gravarna A6 och A 49 på Lundagravfältet (Raä 27) har manliga gravfynd (Petré 1984).

De övriga gravarna har kvinnliga gravfynd som pärlor och fibulor/spännen.

Bullar och bröd från östra Mälardalen har sammanställts och analyserats i en doktorsavhandling av Liselotte Bergström (2007) där även flera bullar från Lovö ingår. Olika typer och former har konstaterats. De äldsta gravarna med bröd är brandgravar från Helgö (Raä 116) och Lovö (Raä 13 och 27) med datering till folkvandringstid (a.a. s.51). Seden tycks vara förknippad med något högre social status (a.a.).

Ett bullfynd från Lovö som avviker från alla andra är bullen i den vendeltida brandgraven A20 på gravfältet Raä 28C, Söderby. Bullen som låg i brandlagret var 5 cm i diameter, 3 cm hög och med rund form med välvd översida och platt botten. Den hade vid framtagandet redan tre sprickor i tre sammanhängande delar och i en springa kunde man se att en skarpkantig stenflisa satt i mitten av bullen. Stenflisan är avsiktligt bearbetad (eller utvald) skarpkantig. Bullen har

analyserats och röntgenfotograferats på Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet (Hansson 2006). Den innehåller korn.

Tolkningen av stenen i bullen är oklar men skulle kunna innebära någon form av offer eller skydd. Sannolikt har bullen tillverkats som "brödsymbol" för resan till dödsriket och ej för konsumtion i samband med gravakten. Avsikten med den inbyggda stenen skulle kunna vara att avskräcka de onda makternas frestelse under den långa resan till dödsriket. Den inbakade stenen är unik och kan möjligen tolkas ha en beskyddande funktion som de ångerstäl eller eggstäl som ansågs ge skydd mot onda makter (Hansson 2006). Ett viktigt konstaterande är att bullen bakats inför gravakten. Frågan är om stenen skulle ge beskydd på den långa farofyllda resan till dödsriket och skulle kunna göra onda makter illa om de åt av färdkosten. Kanske bullen var både symbolisk som färdkost och som varning åt onda makter.

Bulle med en inbakad stenflisa, från den vendeltida brandgraven A20, Raä 28, Söderby. Ett mycket ovanligt fynd, dels genom att bullen var hel och dels genom den inbakade stenen. Kanske stenen var en sista yttring av hämnd – "bagaren" och den avlidne kan ha varit osams. Eller skulle stenen kanske avskräcka de onda makternas frestelse under den långa resan till dödsriket?

Min personliga tolkning är dock att den som bakat bullen ("bagaren") har lagt i stenen (i smyg) med avsikt att hämnas för att försöka skada den gravlagde eftersom de hade haft ett mindre gott förhållande till varandra i livet. Genom stenen ville "bagaren" ge ett sista "tjuvnyp", en markering till den begravde. Liknande beteenden finns i t.ex. de avbrutna knivarna i vissa gravar (för att inte kunna skada de efterlevande) eller de demolerade vapnen eller ytterst i de borttagna vapen klingorna (vapen hade otyglad kraft som man saknade kontroll över). Man kunde inte lita på alla, inte ens de döda.

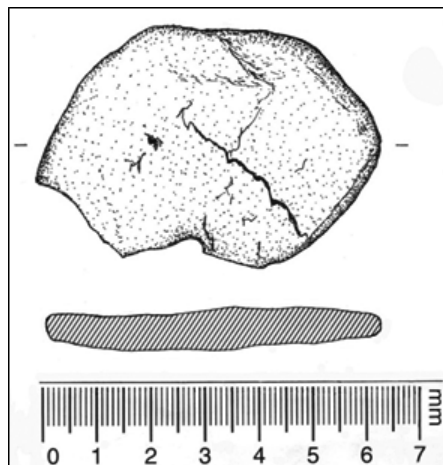
I en senvendeltida brandgrav (A71) på gravfältet Raä 28, Söderby, framkom i brandlagret en "symbolisk" bulle i form av bränd omagrad lera (mindre troligt som vävtyngd p.g.a. formen). I den intilliggande graven

A72 från samma tid finns en "rik-tig" bränd bulle. Symboliska bröd av bränd lera är kända från olika håll (se Hansson 2006).

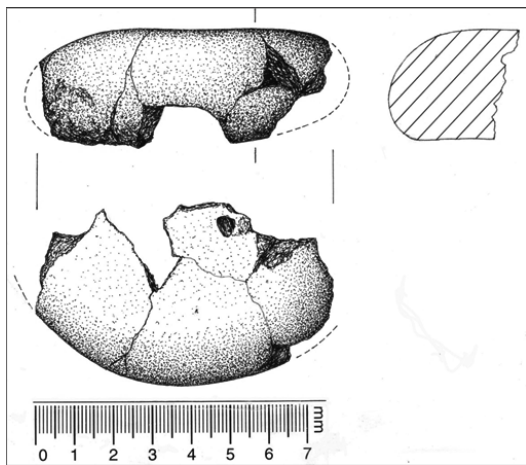
I detta sammanhang skall nämnas att gravklot (d.v.s. runda mittstenar i kvinnogravar) av en forskare har tolkats som brödsymboler (Christiansson 1948). Ett fåtal påträffade gravklot har haft en inristad korsform över klotet (dock ej på Lovö) vilket tolkats som s.k. pundbågar – ett slags korgkonstruktioner över bröd (a.a.).

Troligen har bröd varit vanligare som gravgåva än vad som framkommit, eftersom det mesta brändes sönder på brandbålet. Analyser av organiskt material har heller inte utförts i någon större utsträckning vid äldre arkeologiska utgrävningar.

Bo Petré

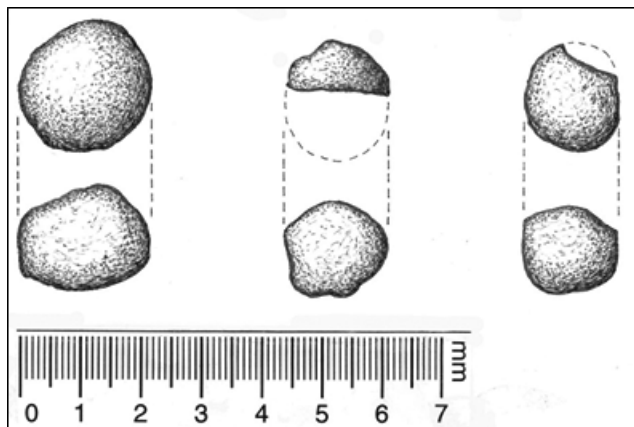
Bröd/kaka från den vikingatida stora högen A41 på Raä 28, Söderby – en av de största gravarna på Lovö.

Bränd lera i form av bulle/bröd? (symboliskt bröd?) från den vendeltida graven A71 på Raä 28.

LITTERATUR:

- Bergström, Liselotte. 2007. *Gräddat. Brödkultur under järnåldern i östra Mälardalen*. Theses and papers in Scientific Archaeology 9. Stockholms universitet.
- Christiansson, Hans. 1948. Gravklot och gravoffer. *Tor I*.
- Hansson, Ann-Marie. 2006. *Unikt gravbröd med steninnehåll och andra "udda" bröd med anknytning till organiskt material – en jämförelse*. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Uppdragsrapport 35. Stockholms universitet.
- Petré, Bo. 1978. *Rapport. Delundersökning av fornl. 56, Hemmet, Lovö sn, Uppland*. Arkeologiska rapporter och meddelanden från institutionen för arkeologi vid Stockholms universitet. Nr 5. 1978.
- Petré, Bo. 1984. *Arkeologiska undersökningar på Lovö. Del 2. Fornlämning Raä 27, Lunda*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology 8.
- Petré, Bo. 2010. Arkeologiska undersökningar på fornlämning Raä 34, Lunda/Berga, Lovö sn, Uppland. Gravfält från vikingatid och romersk järnålder samt boplatslämningar från bronsålder. *Lovö Archaeological Reports and Studies. Nr 9*. Department of Archaeology. Stockholm University. (finns på Arkeologiska institutionens hemsida).
- Petré, Bo. 2011. Arkeologiska undersökningar på fornlämning Raä 28, Söderby, Lovö socken, Uppland. Gravfält från vendel- och vikingatid samt några gravar och boplatslämningar från bronsålder. *Lovö Archaeological Reports and Studies. Nr 10*. Department of Archaeology. Stockholm University. (finns på Arkeologiska institutionens hemsida).

"Kulbullar" från den folkvandringstida brandgraven A49 på gravfältet Raä 27, Lunda. Ett av de äldsta gravfynden med bullar/bröd i Mälaramrådet.

ALSNU VIKINGAR

Ordföranden Malin Rikardsdotter kommer leende över gräsmattan vid Hovgårdens kafé. Jag är litet tidig och har lyckats prata till mig en kopp kaffe och har utsikt över området kring Alsnöhus, palatset som byggdes på 1200-talet och är mest känt för Alsnö stadga. En bit över fjärden ligger Birka där Malin var chef för museet under 7 år. Nu har hon bytt bana till psykolog med egen praktik och uppdrag på Färingösö- och Svartsjöanstalterna. Leendet finns under hela samtalet och Malin säger hennes ledarstil är demokratisk – alla får tillfälle att yttra sig inför det gemensamma beslutet. "Hittills har det inte varit några problem i styrelsen. Vikingarna har många arbetsgrupper och det är roligt att vara ordförande och balansera arbetsgruppernas intressen samtidigt som alla måste arbeta med att bygga upp vikingaby. Vi är ca 75

medlemmar och har en medlemsavgift på 50 kr per år."

Alsnu vikingaby ligger ett långbågeskott norr om Alsnöhus. Området domineras av ett stort hus, 13 ggr 6 meter och ett förrådshus. Det 5 m höga taket bärs upp av åtta stolpar, hela granstammar. Flera takreglar är handbilade. Storhuset har vasstak och lerklinade väggar, som man kan se igenom på några ställen. En del arbete återstår alltså.

Flera sängar tillåter övernattnig. Rök från matlagningen leds ut genom en bred springa mellan vägg och tak. Årsmötet hölls i huset och deltagarna bjöds på köttgryta (vildsvin?) och bröd bakat på vikingavis.

Alsnu Vikingar har många experter på flera områden. "Vi har kurser i vikingatida hantverk, silversmide, tovnig, bakning. Det är många som vill lära sig mer om vikingatidens seder

och bruk.” Det stora projektet är att bygga ett nytt vikingaskepp, liknande det Leif Eriksson seglade till Nordamerika ca år 1 000. I vikingabyn finns redan två mindre fartyg, Saga och Triska. Saga är ett mycket vackert och välbyggt skepp, ett examensarbete från båtbyggarakademin på Skeppsholmen. Vikingarna vill muddra en hamn, men har ännu inte fått Länsstyrelsens tillstånd. Tills vidare har man byggt en lång spång genom vassen fram till öppet vatten där det finns plats för de två båtarna.

Malin har bjudit in Kalle runristare till vårt möte. Han har under förmiddagen varit guide för en skolklass. Intresset för tidig svensk historia är så stort att Kalle med sina gedigna kunskaper och sin pedagogiska fallenhet inte behöver ha något annat arbete. Han är mycket efterfrågad och tycker det är roligt att träffa människor som vill veta mer.

Efter vikingabyn kör vi till Kalle Runristares runstenspark. Runt ett gårde finns ett antal runstenar uppställda. Längs ena sidan finns Sveriges vackraste och mest berömda runstenar. Kalle har fotograferat dem och gjort kopior i naturlig storlek och i färg. Många av runstenarna var från början målade och Kalle har utrett vilka färger som har använts och hans kopior är naturtrogna. Jag måste gå fram och känna på runstenarna för att avgöra om de är äkta eller kopior uppklistrade på plywoodskivor. Kalle känner till alla Lovö runstenar samt vår runhäll vid Edeby vikingatida hamn. Vi enar oss om att Riksantikvarieämbetet (RAÄ) saknar resurser för

Malin och Kalle Runnristare. Foto Bertil Ottoson

att bevaka, måla och hålla runstenarna fria från beväxning. Det var bättre på Runverkets tid, när denna Sveriges minsta myndighet hade en årlig budget som tillät bättre underhåll av minnena från vår forntid. Nu finns ingen tjänsteman med den uppgiften och vi måste nöja oss med att det tar ca 25 år mellan RAÄ:s besök till Sveriges ca 2 500 runstenar.

Avslutningsvis berättar Kalle Runnristare att Lovö har en nyupptäckt runsten på Drottningholms golfbana. Det är bara i det speciella ljuset vid soluppgången som texten på runstenen är synlig. Jag lovade att vi ska titta till den nya runstenen och möjligen få RAÄ att agera. RAÄ har lovat att hålla våra forntida minnen på Mälaröarna levande. Det måste vi bevaka.

Bertil Ottoson

IN MEMORIAM

CANDI MARTIN 1949–2021

Candi vid symaskinen. Foto Håkan Svensson

Vi träffade Candi i maj 2015 vid Lovö hembygdsförenings utflykt till Berga torp och Nytorp. Candi och Håkan hade nyligen köpt Kantorsbostaden och arbetade mycket med att renovera både hus och trädgård. Att Candi hade stora kunskaper om gamla hus och förfallna trädgårdar förstod vi snabbt och försökte rekrytera henne till Lovö hembygdsförenings styrelse.

Men Candi rekommenderade hellre sambon Håkan, som var journalist med stor erfarenhet av gamla arkiv. Det var ett gott val och Håkan visade sig också vara skicklig fotograf.

Candi erbjöd sig istället att som adjungerad till styrelsen sköta föreningens hemsida. Hon var arbetsam, snabb, klok och begåvad. Hennes yrke inom IT var en stor tillgång för föreningen. Hon utförde alla uppdrag snabbt och korrekt. Candi och Maria Wold, vår layoutare för EP, fann omgående varandra och samarbetade fint.

Candi överraskade ibland. Lovö Röda Korskrets skänkte oss material till Lovödräkten, men vem kunde sy upp den? Håkan berättade att Candi var duktig på att sy och utan att tveka åtog hon sig uppdraget. Tyvärr hann hon inte göra dräkten. I februari drabbades Candi av en neurologisk sjukdom och avled den 24 maj.

Vi saknar Candi mycket. Hon var kreativ, hjälpsam, kunnig, orädd och pålitlig. Våra tankar går också till Håkan som förlorat sin livskamrat.

Bertil och Eva Ottoson

JOHN CRAFOORD 1924 – 2021

John Crafoord lämnade oss den 15 mars. Vi som kände honom kommer alltid att ha honom som förebild i det vi gör och i det vi borde göra. Han utstrålade omtanke och möttes av vänskap från sina nätverk. Drottningholms BastuBadarBröder var en viktig krets för John och han var mycket viktig för Bröderna. Det blev tydligt i sonen Görans hälsning den 16 mars:

”I går tändes en ny stjärna på himlen. Då lämnade pappa oss på samma sätt som han alltid levte. Med kärlek, lugn, humor, livsglädje och värdighet. Jag hälsade från bastubröderna och speciellt från er som jag har haft kontakt sista dagarna med era namn. Pappa dog lycklig efter ett långt och fantastisk liv där ni och era familjer har varit en otroligt viktig del.”

John tyckte mycket om Eva. Varje lördag kl 17 hämtade vi John och Erik Norberg för transport till bastun. John bredvid Eva i framsätet, Erik och jag där bak. Något annat var otänkbart. John var en flitig medlem i EleonoraPostens redaktion. Varje mail från John avslutades med HE.

Johns artiklar i EleonoraPosten var alltid välskrivna och hade en stilla humor och oftast något för läsaren att fundera över. Hans sista artikel i juni 2020 hette Hästräfsa och skildrar arbetet på släktgården under pauserna i utbildningen. Det var ett enformigt arbete och John brukade sjunga och tänka på Deanna Durbin, den kanadensiska skådespelerskan som var den stora stjärnan i 1930- och 1940-talens musikfilmer.

Läsaren förstår nog att en enda persson inte klarar att skriva Johns runa. Jag bad därför alla bastubadarbröder att säga ett enda ord som sammanfattar tankarna om människan John. Sammantaget ger orden en bild av John: Glädjespridare, SISU, gentleman, värme, tillförsikt, ödmjuk, humor, förebild, generositet, hjälpsam.

När Lovö kyrkas port öppnades efter begravningshögtiden paraderade

bastubröderna på två led, en av familjen mycket uppskattad manifestation till Johns ära.

*Till minne av John,
fritt efter Dantes Divina Comedia*

John har anlänt till Paradisets farstu.
Han knackar på hos portvakten

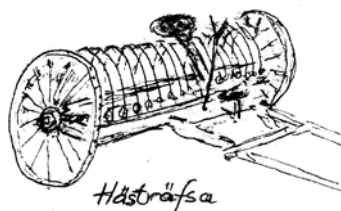
Sankte Per

och frågar om i himlen vankas bastu.
Nog finns det väl sådan viktighet här?
Per svarar att paradiset är Guds lave,
och änglarna nu sitter och svettas där,
och ölen är oändlig som Stilla have'.
Då saknas bara bröderna från Lovö,
säger John och börjar sjunga en Ave.
Per ler: Var lugn, tids nog ska de
också dö

Hälsningar broder Claes

En bild som säger mycket om broder John i december 2020 då John var sjuk: Mårten Mårtenssom besökte John och berättade att han ringer och besöker gamla, sjuka och ensamma personer på Lovön. Då vill jag hjälpa till sade John. Ge mig några telefonnummer så ringer jag och pratar med dem. Jag ser inte siffrorna på mobilen, men när hemtjänsten kommer ber jag dem att slå numren.

Generös och hjälpsam.

PETER TUCKERS DROTTNINGHOLMSTAVLOR

Bild på Karamellan

Alla som var med på årsmötet 2018 minns då Peter Tucker tackade för utmärkelserna att bli utsedd till Årets Lovöperson.

Med hjälp av sonen Noa skickades tacktalet över nätet till en storskärm på Klockargården. Peter kallade utmärkelserna Lovö nobelpris och såg den som en stor ära för en invandrare från England. Sedan 1981 hade han bott på Lovön som han såg som sin riktiga hembygd. Som konstnär ärade han hembygden genom att måla många motiv från Drottningholmsparken, bl.a. på de fyra sidorna av ett elskåp.

Nu finns Peters Tuckers drottningholmskonst från 2000-talet från den 4 augusti till den 6 oktober på Karamellan. Det är kanske sista chansen att få se Peter Tuckers drottningholmsmotiv samlade. Tavlorna ska hängas i den första matsalen. Restaurangchefen,

Yngve Sundström, är mycket positiv till att ställa ut Peters tavlor i sin restaurang. Ingenting ska säljas säger Cilla Ericson. Det vi vill är att Peter inte ska glömmas. Lovö hembygdsförening och Drottningholmsparkens Vänner hjälper till med information om utställningen.

Peter Tucker utsågs till årets Lovöperson främst för att han genom sin konst motverkade Förbifart Stockholm och den fyrfiliga motorvägen över Lovön. Den påverkar både naturreservatet och världsarvet Drottningholm. Några av informationstavlorna finns på mellanplanet i Lovö museum, Hogsta. En stor del av Peter Tuckers verk kan ses på hans instagramkonto [instagram.com/planetary.project-man/](https://www.instagram.com/planetary.project-man/).

Bertil Ottoson

KALLELSE

Lovö hembygdsförenings årsmöte
hålls i Klockargården torsdagen
den 16 september kl 18.00.

Klockargården. Foto Hakan Svensson

Folkhälsomyndigheten tillåter max 50 personer i lokalen. Så många har vi inte varit på flera år.

Ännu är vi inte så trygga att vi kan servera mat vid årsmötet. De som vill kan ha med sig eget kaffe på termos.

Dagordning och mötesdokument kommer att finnas på hemsidan (lovohembygd.com) senast den 2 september.

Årets Lovöpersoner, Elizabeth och Tom Rydström, presenteras vid årsmötet och får sin utmärkelse – vårt fina diplom med motivtext. Kanske de berättar varför det är viktigt med en ekologisk mjölkgård i en värld med flera hot mot framtidens matproduktion.

EleonoraPosten

ISSN 1651-6508

Utges av Lovö Hembygdsförening

Redaktör: Bertil Ottoson

Layout: Maria Wold-Troell

Omslag: Foto Fabio Galli

Manusstopp till nr 3 20 oktober

Lovö hembygdsförening

Breidablick 2

178 93 Drottningholm

www.lovohembygd.com

Medlemsavgift 200 kr/Familj 250 kr

Plusgiro 8812-0

Swish 123 576 35 94